

קהל עדת ישורון

ירושלים

בס"ד

שעור מורה מוריני הרב יהודה גנס שליט"א שבתות ראה ושופטים תשע"ו:

בדין מאה ברכות

האם מצוה זו מה"ת או מדרבנן,

והאם יוצאים באמירת מאה שבחים שאינם ברכות

- א. בגמ' במס' מנחות¹ נאמר: "תניא היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' א-לוקיך שואל מעמך"². והובא דין זה להלכה ברמב"ם³ ובטור ושלחן ערוך⁴.
- ב. והנה אף שבבה"ג מנה את חובה זו במנין המצוות, מ"מ לרוב הראשונים אין מצוה זו אלא מדרבנן, והרמז מהפסוק הוא אסמכתא בעלמא, אלא דהבה"ג לשיטתו דמנה גם מצוות דרבנן במנין המצוות⁵ [וכמו שמנה נר חנוכה וקריאת המגילה], וכן מצינו בטור⁶ בשם רב נטרונאי גאון שדוד תיקנה, משום שהיו מתים בכל יום מאה אנשים מישראל עד שעמד ותיקן את תקנה זו, וכנרמז בפסוק נאום הגבר הוקם על, שעל בגימטריא מאה.
- אולם יש מן הראשונים⁷ הסוברים שהיא הל"מ ושכחיה וחזרו ויסדוה.
- ג. ולשיטתם יש לעיין, הלא מן התורה אין חובה לברך אלא את ברכת המזון ואולי אף ברכת התורה, ושאר הברכות הלא אינם מן התורה, ואיך יתכן אי"כ לומר שמן התורה חייבים לברך ק' ברכות.
- ד. וצ"ל לשיטתם, שמן התורה חובה לומר ק' שבחים בכל יום, ולא דוקא בנוסח ברכה. וכעין זה מצינו למהרי"ל⁸ שכתב שבאמירת אין כא-לוקינו או אהללך יוצאים ידי חובת ק' ברכות, דע"כ ס"ל דאין החובה לברך ק' ברכות בדוקא, אלא לומר ק' שבחים. [ואמנם מדברי שאר הפוסקים נראה דלא כמהרי"ל, אולם מדאוי [אם החובה היא מה"ת] יתכן שלכו"ע יוצאים באמירת ק' שבחים, וכמשנ"ת].

מי שלא יכול לברך מאה ברכות האם חייב לברך ככל שביכלתו

- ה. ויש לעיין איך הדין באדם שאינו יכול לומר מאה ברכות, האם חייב לומר מה שביכלתו או שפטור הוא לגמרי המצוה.

¹ דף מ"ג:.

² רש"י ביאר שהרמז בפסוק הוא משום שאל תקרי מה אלא מאה, ובתו' כתבו דבפסוק יש מאה אותיות, א"נ ד"מה" בא"ת ב"ש יוצא "יצ" שהוא בגי' מאה, וע"ע מהרש"א שם מש"כ בביאור דברי רש"י וביאור הענין ע"פ תורת הסוד.

³ פרק ז' מהל' תפלה הל' י"ד.

⁴ או"ח סי' מ"ו סעיף ג'.

⁵ ומה"ט השיג עליו הרמב"ם בשורש א' ממנין המצוות שאין למנות את חובה זו למנין המצוות, ומשמע שהסכים עמו הרמב"ן בזה. [ועיין בפמ"ג בסי' מ"ו שהוכיח מזה שאינה מה"ת].

⁶ שם.

⁷ ספר המנהיג ושבלי הלקט.

⁸ בהל' יום הכיפורים.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

- ו. והנה בסי אילת השחר⁹ ובסי תשובות והנהגות¹⁰ הביאו את הנהגת הגרייז מבריסק שהיה עולה בכל שבת ויו"ט בבית מדרשו למפטיר, כדי להשלים ק' ברכות, אולם ביוה"כ שגם אם היה עולה לא היה מגיע לק' ברכות על ידי זה היה עולה ללוי, והוכיחו מזה שדעתו ז"ל היתה שכל שאינו יכול לברך ק' ברכות פטור הוא לגמרי מן המצוה.
- ז. אולם בספרים הנ"ל תמהו בזה, וכתבו שמסברא היה נראה שענין המצוה הוא להרבות בברכות, ואף אם אינו יכול לברך ק' ברכות יברך כל שביכלתו, וכ"כ הגרי"ח קנייבסקי שליט"א בתשו"י¹¹, ע"פ דברי הרמב"ם סוף הל' ברכות, שכתב שמצוה להרבות בברכות, עייש"ה.
- ח. ואמנם לפי מה שכתב המהרש"א במנחות שם ע"פ הסוד, עיקר המצוה היא בברכה המאה שהיא כנגד הנשמה, עייש"ה. ולדבריו מסתבר כדברי הגרייז.
- ט. עוד שמעתי להוכיח¹² כדברי הגרייז, מדברי רנ"ג שהביא שהיו מתים בכל יום מאה אנשים מישראל עד שתיקן דוד וכו', והלא ברור שגם קודם היו מברכים בהמ"ז וכדו', וא"כ מדוע מתו מאה אנשים, ולא מתו כמנין החסר להשלמת מאה, וע"כ שהמצוה היא דוקא במאה ברכות, ועיין.

במה ישלים האדם בשבת את מאה הברכות

- י. עוד אמרו בגמ' שם: רב חייא בריה דרב אויא בשבתא וביומי טבא טרח וממלא להו באיספרמקי [בשמים] ומגדי, וכ"כ הרמב"ם שיש לעשות כן.
- יא. מאידך ברא"ש כתב שיכול האדם להקשיב לברכת העולים ולענות אמן, ובזה לצאת ידי חובתו, והובאו דבריו להלכה בטור ובשלחן ערוך בהל' קריאת התורה בשבת.
- יב. אולם במגן אברהם תמה, שא"כ מדוע טרח ר"ח להשלים בפירות וכו', הלא בודאי שמע את קריאת התורה, והוכיח מזה שאין יוצאים בשמיעת ברכת העולים אלא בשעת הדחק. [והסברא בזה פשוטה, שהלא אין זו ברכת האדם, דהלא אינו חייב ברכה זו, ושומע הוא רק ברכה של אחר, וכמו שיתבאר להלן בס"ד].

מדוע השומע את ברכת העולה אינו יוצא אם לא ענה אמן

- יג. והנה ברא"ש¹³ ובשו"ע¹⁴ כתבו שהרוצה לצאת ידי חובה ע"י שמיעת העולה יכוון ויענה אמן, ותמהו האחרונים מדוע צריך לענות אמן, הלא אדם יוצא בברכה ששומע מאחר גם בלא עניית אמן.
- יד. וביארו בזה הפמ"ג ורבי עקיבא איגר¹⁵, שמכיון שאין חייב העולה להוציא את כולם בברכה, אלא הוא מחויב לברך בציבור¹⁶, על כן אין יוצאים בשמיעת הברכה ממנו, בלי להוסיף לזה עניית אמן, [שאז שיבח האדם בעצמו את הקב"ה].

⁹ פרשת עקב על הפסוק "ועתה ישראל מה... כי אם ליראה..."

¹⁰ חלק ד'.

¹¹ הנדפסת בס' אשי ישראל.

¹² מהמיועד להיות חתני הבה"ח יחיאל בידניק נ"ו.

¹³ סוף ברכות.

¹⁴ סי' רפ"ד סעיף ג'.

¹⁵ שם סי' רפ"ד.

¹⁶ ואמנם דעת המאירי שהעולה מוציא את כולם בברכה [והובאו דבריו בביאור הלכה סוף סימן קל"ט]. אולם כנראה שזו דעת יחיד נגד שאר הראשונים.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

טו. ומשמע שברכה אחרת שישמע האדם ויענה עליה אמן לא תפטרנו מחובת ק' ברכות, ורק בברכת העולים שסוף סוף נתקנה לאמרה בציבור, אזי בשמיעתה ועניית אמן עליה נחשב לשומע קצת כאילו ברך בעצמו.

האם אפשר לצאת ידי חובת ק' ברכות בשמיעת חזרת הש"ץ

טז. והנה במגן אברהם ובמשנה ברורה הסתפקו האם השומע את חזרת הש"ץ ועונה אמן יוצא ע"י הדחק בחובת ק' ברכות.

יז. ויש לעיין במה הסתפקו, דלמה תיגרע חזרת הש"ץ מברכת העולים, הלא זו וזו נתקנו לאמרם בציבור, וצ"ב.

יח. ואמנם מצינו שבחזרת הש"ץ מצרפים גם מי שמתפלל או ישן¹⁷, כל שרוב הציבור שומעים¹⁸, ובקריאת התורה י"א שאין מצרפים אותם¹⁹, ועל כרחך שחלוקים בגדרם, שבחזרת הש"ץ צריך עשרה, משום שאין השכינה שורה במקום שאין בו י' מישראל, דכל דבר שבקדושה לא יהיה אלא בעשרה, משא"כ קריאת התורה [וברכותיה] נתקנה להיאמר בציבור²⁰, ולכן שם שייכים הציבור יותר לברכה, ועיין.

האם מנין הברכות מתחיל מהלילה או מהבוקר

יט. יש להסתפק האם לגבי מאה ברכות הלילה הולך אחר היום, כמו לענין שאר דיני תורה, והמנין הוא מתחילת כל לילה עד תחילת הלילה שלאחריו, או שכאן החובה היא מזמן קיימת האדם עד לכתו לישון, ולכן המנין מתחיל מהבוקר.

כ. והנה מדברי הרמב"ם שמנה את הברכות שאומר האדם כל יום, ומנה את ברכת המפיל עם ברכות השחר, משמע שהמנין מתחיל מהלילה, וביותר מפורש כן בדברי המגן אברהם²¹, עייש"ה.

כא. ויש להסתפק לפי זה לגבי המקבל עליו שבת מבעוד יום, [או כל אדם המתפלל ערבית מבעוד יום] האם הברכות שאומר אז שייכות ליום הקודם או שלאחריו, וכמו כן יש להסתפק לגבי המאריך בסעודה שלישית עד הלילה ומברך לאחר שיצאה השבת, האם ברכת המזון עולה לחשבון הברכות של שבת או מכיון שיצא היום שייכים ברכות אלו למנין של יום א', וצ"ע.

כב. ואמנם מסתימת הפוסקים שמנו את מנין הברכות וחישובו את ברכת המזון של ג' הסעודות, ולא הזכירו שאם מברך בלילה הדין שונה, וכן מנו את תפילת נעילה בכלל ברכות יום הכיפורים, ולא הזכירו שאם מתפלל משחשיכה אין תפילת נעילה עולה לו, משמע שכל שלא הבדיל הכל שייך לשבת ויוה"כ, ומסתבר לפי"ז שה"ה בכניסת השבת. [מלבד מה שגם שם מסתימת הפוסקים משמע שבכל גוונא ברכת הקידוש ותפילת מעריב שייכים לשבת].

כג. ובביאור הדבר צריך לומר, שאף שבאמת זמן זה שייך ליום שישי או למוצאי שבת, כל שהוסיף בו מחול על הקודש [או אפ"י עשאו לילה בתפילת ערבית בחול] הוסיף על

¹⁷ ואף שבשו"ע בסי' קכ"ד כתב בשם הרא"ש שכל שאין ט' שמקשיבים קרובים ברכתיו להיות לבטלה, כבר כתבו המג"א והט"ז שם בסי' נ"ה בשם המהרי"ל שאין נוהגים כן, ואכ"מ.

¹⁸ וכמבואר בשו"ע בסי' נ"ה סעיף ו'.

¹⁹ עיי"ש במ"ב ס"ק ל"ג בשם הפמ"ג.

²⁰ וכמבואר בר"ן במגילה כ"ג, אולם ברמב"ם משמע שאין הבדל בין קריאת לכל דבר שבקדושה, וכמש"כ בפמ"ג, ואכ"מ.

²¹ בסי' מ"ו.

קהל עדת ישורון

ירושלים

יום זה, וכעין מש"כ המהרי"ל שלכן מי שנקבר מתו לאחר שהתפלל ערבית אינו יכול למנות את זמן זה ליום א' לאבלותו, משום שזמן זה אפשר לסנפו ליום הבא, והוא הרי סינפו ליום הבא. [וכעין זה מצינו מה"ט שיי"א שאפשר אז לקרוא ת המגילה ולהדליק נר חנוכה ואולי אף לספור העומר, והכל מהאי טעמא, וע"ע בהערה²².

האם מותר לברך ברכה שאין צריכה משום חובת מאה ברכות

כד. במגן אברהם כתב בשם הכנסת הגדולה שכדי להשלים מנין מאה ברכות יחתום במודים דרבנן עם שם וכדו', וכן יברך על הטלית קטן ברכה בפני עצמה ולא יפטרנה בברכת הטלית גדול.

כה. ובמגן אברהם תמה על דבריו, דאין לאדם להיכנס לחשש ברכה לבטלה, ולא לגרום ברכה שאין צריכה משום חובת ק' ברכות, ולכן הסיק שאין לעשות כן, וכ"כ במשנה ברורה שם.

כו. ואולם יש להעיר דהנה בטור כתב בשם ר"נ גאון שיכול האדם להוסיף ולברך עוד ברכות שלא תיקנו חז"ל כדי להשלים ק' ברכות, ומשמע שאין בזה משום ברכה לבטלה.

כז. וברמב"ם כתב וז"ל: בשבתות וימים טובים שהתפלה שבע ברכות, וכן אם לא נתחייב בשאר ימים... כיצד אוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו ומעט מפרי זה ומברך לפניו ואחריו ומעט מפרי זה ומברך לפניו ואחריו", ובפשטות משמע לכאן מדבריו שעושה כך בזה אחר זה, ומשמע א"כ שאין בזה משום גורם ברכה שא"צ, וכדעת הכנה"ג, ועיין.

כח. ובסברת הכנה"ג נראה בפשיטות, שמכיון שהאדם עושה כן כדי לצאת את מצות מאה ברכות שוב לא מיקרי ברכה לבטלה, שאין זו לבטלה אלא לצאת ידי חובתו.

האם נשים חייבות במאה ברכות

כט. יש להסתפק האם נשים חייבות במאה ברכות. [שלכאורה מכיון שאין זו מצוה התלויה בזמן חייבות בה כלל מצוות שאין הזמן גרמן שחייבות בהם].

ל. ואולם מסתימת הפוסקים שדנו איך אפשר להשלים ק' ברכות בשבת ויו"ט, ולא הזכירו שנשים שאין דרכם להתפלל ערבית, ויש נשים שאפי' שאר תפילות לא התפללו [וכן בברכות קריאת שמע אינם חייבות] צריכות להשלים את הברכות בכל יום משמע שנקטו שלא חייבום חכמים בזה.

לא. ובסי' הליכות ביתה כתב כן בשם הגרשז"א שלדינא אין נשים חייבות במאה ברכות בכל יום.

²² והנה נראה פשוט שמדאו' אין זמן זה שייך ליום הבא, ורק לגבי דינים דרבנן הדין הוא כן, ומ"מ לענין ק' ברכות [שהם מדרבנן לרוה"פ וכו"ל] די בזה. ואמנם מדברי הרשב"א בברכות דף ב: נראה שנחלק על כל זה וס"ל דלא חשיב כלל ליום הבא, ורק ערבית אפשר להתפלל אז, שהיא נתקנה כנגד האימורים שקרבו אז, עיי"ש.